

KIYASIN ŞEKİL VE MODLARI

Ünitede Ele Alınan Konular

- Kıyas Şekilleri
- Şekillerin Değişik Modları
 - Birinci Şekil
 - Birinci Şeklin Modları
 - İkinci Şekil
 - İkinci Şeklin Modları
 - Üçüncü Şekil
 - Üçüncü Şeklin Modları
 - Dördüncü Şekil
 - Dördüncü Şeklin Modları
 - İkinci, Üçüncü ve Dördüncü Şekillerin Birinci Şekle Dönüştürülmesi

Ünite Hakkında

- Bir önceki ünite de kıyas hakkında genel bilgiler verildikten sonra kıyas türlerinden bahsedilmişti.
- Kıyas türleri başlığı altında kıyasın bitişmeli ve seçmeli diye ikiye ayrıldığı belirtilmiş, bitişmeli kıyasın da kendi içinde yüklemli ve şartlı olarak ayrıldığı söylenmişti.
- Yüklemli bitişmeli kıyasta orta terimin yerinin değişmesiyle dört şekil karşımıza çıkmaktadır. Bu ünitenin ana konusu bu şekiller olacaktır.
- Bu şekillerdeki kıyasların öncül ve sonuçlarında yer alan önermelerin tümel olumlu, tümel olumsuz, tikel olumlu, tikel olumsuz olmasına göre değişik modlar oluşmaktadır. Bu modlar da bu ünite de ele alınacaktır.
- Bu ünite de ele alınacak konulardan biri de ikinci üçüncü ve dördüncü şekil kıyaslarının en mükemmel şekil olan birinci şekle dönüştürülmesi olacaktır.

Öğrenme Hedefleri

- Bir kıyasın neye göre birinci, ikinci, üçüncü veya dördüncü şekil olarak adlandırıldığına dikkat etmek gerekmektedir.

- Dikkat edilmesi gereken ikinci nokta ise sonucun konusu olan küçük terimi içinde bulunduran, bu yüzden de küçük önerme diye adlandırılan öncülün vereceğimiz örneklerde birinci sırada yer almış olmasıdır.
- Bir diğer dikkat gerektiren nokta da şekillerin ihtiva ettikleri önermelerden dolayı çok çeşitli modlar halinde karşımıza çıkabileceği noktasıdır.
- Kıyas kurallarının ihtimal dâhilinde olan her moda izin vermediği de göz önünde bulundurulması gereken bir husustur.
- İkinci, üçüncü ve dördüncü şekil kıyasların birinci şekle dönüştürülmesinde öncüllerin döndürülmesi veya alt üst edilmesi en çok başvurulan yöntemlerdir. Buna da dikkat etmek gerekmektedir.

Üniteyi Çalışırken

- Bu ünite, iki öncül bir sonuçtan oluşan ve bütün önermeleri yüklemli olan akıl yürütmeler üzerinde durulduğunu,
- Bu tarz akıl yürütmelerde her iki öncülde de geçen orta terimin önemli bir role sahip olduğunu,
- Bu ünite anlatılanları iyi anlamak için önceki ünite, geçen kıyas kurallarının iyi öğrenilmiş olması gerektiğini,
- Bir önermenin tümelliğinin veya tikelliğinin önermenin konusuna ait bir durum olduğunu, yüklem tümel veya tikel oluşunu ayrıca incelemek gerektiğini,
- İkinci, üçüncü ve dördüncü şekillerin birinci şekle dönüştürülmesi sırasında başvurulacak yollardan biri olan döndürmenin nasıl yapılacağını önem taşıdığını göz önünde bulundurmak gerekir.

Kıyas Şekilleri

Yüklemli bitişmeli kıyasta üç terim bulunduğu önceki ünite, geçmişti.

Acaba bu terimler bütün kıyaslarda öncüllerdeki yerlerini koruyorlar mı? Yani buldukları öncüllerin her zaman konusu veya her zaman yüklemi mi oluyorlar; yoksa değişik yerlerde bulunmaları mümkün mü?

Çeşitli kıyasları incelediğimiz zaman görüyoruz ki bu terimler hep aynı yerde bulunmuyor. İşte kıyas şekilleri terimlerin farklı yerlerde bulunmasının bir sonucudur. Bu şekillerin orta terimin yer değiştirmesine bağlı olduğunu diğer terimlerin orta terimin yer değiştirmesiyle ister istemez farklı durumlar aldığını görmekteyiz. Bu farklı durumlara kıyas şekilleri denmektedir. (Savî, 1798, 80)

Orta terimin birinci öncülde yüklem, ikinci öncülde konu olduğu şekil birinci şekildir. Orta terim her iki öncülde de konu olursa kıyas ikinci şekilden bir kıyas olur. Orta terimin her iki öncülde de yüklem olduğu şekil üçüncü şekildir. Orta terim, birinci öncülde konu ikinci öncülde yüklem olursa bu şekle de dördüncü şekil denmektedir.

Bu şekilleri, K harfi küçük terimi, O harfi orta terimi B harfi de büyük terimi göstermek üzere harflerle gösterecek olursak, birinci şekli,

KO, OB, KB,

ikinci şekli

KO, BO, KB,

üçüncü şekli,

OK, OB, KB,

dördüncü şekli de

OK, BO, KB

tarzında sembolleştirebiliriz.

Bu sembolleştirmede şu noktalara dikkat etmemiz sembolleştirmeyi anlamamızı kolaylaştıracaktır:

1-Küçük terimin bütün şekillerde sonucun konusu, büyük terimin de sonucun yüklemi olduğunu hatırlamalıyız.

2- Küçük terimin içinde yer aldığı öncülü daima birinci sıraya yazmayı tercih ettiğimizi göz önünde bulundurmalıyız.

3-Şekillerdeki tek farkın orta terimin yer değiştirmesine bağlı olarak terimlerin öncüllerdeki yerinin değişmesinden ibaret olduğuna dikkat etmeliyiz.

İlerde ele alacağımız şartlı bitişmeli kıyasta da *ortak cüz*'ün yer değiştirmesiyle şekil yönünden birbirinden farklı kıyasların ortaya çıktığını görmek mümkündür.

Şekillerin değişik modları

Mod, kıyası oluşturan önermelerin niceliğinin (tümelliğinin-tikelliğinin) ve niteliğinin (olumluluğunun-olumsuzluğunun) değişmesiyle kıyasta meydana gelen farklılıklara verilen addır.

Önermeler bahsinde, tümel olumlu bir önermenin A, tümel olumsuz bir önermenin E, tikel olumlu bir önermenin I, tikel olumsuz bir önermenin de O ile gösterildiği geçmişti.

Kıyas modları açıklanırken bu harfler sıkça kullanılacaktır. Mesela, üç önermesi de tümel olumlu olan bir mod AAA şeklinde, bir öncülü tikel olumlu diğer öncülü tümel olumsuz, sonucu da tikel olumsuz olan bir mod da IEO şeklinde gösterilecektir.

Öncüllerde ve sonuçta niceliği ve niteliği bazen aynı bazen farklı kıyaslar göz önünde bulundurulduğunda altmış dört ihtimalle karşılaşılacaktır. (Öner, 2009,117)

Küçük önermenin tümel olumlu olduğu bir durumda, büyük önermenin ve sonucun nicelik ve nitelik bakımından olması muhtemel farklı durumlar düşünüldüğünde on altı ayrı kıyas ortaya çıkar.

Küçük önermenin tümel olumsuz, tikel olumlu, tikel olumsuz olduğu durumlarda da yine on altışar ihtimalle karşılaşırız. Altmış dört mod böylece ortaya çıkmaktadır.

Küçük önerme tümel olumlu olduğu zaman ortaya çıkacak on altı mod şunlardır:

AAA AAE AAI AAO

AEA AEE AEI AEO

AIA AIE AII AIO

AOA AOE AOI AOO

Küçük önerme tümel olumsuz olduğu zaman ortaya çıkacak on altı mod şunlardır:

EAA EAE EAI EAO

EEA EEE EEI EEO

EIA EIE EII EIO

EOA EOE EOI EOO

Küçük önerme tikel olumlu olduğu zaman ortaya çıkacak modlar şunlardır:

IAA IAE IAI IAO

IEA IEE IEI IEO

IIA IIE III IIO

IOA IOE IOI IOO

Küçük önerme tikel olumsuz olduğu zaman ortaya çıkacak modlar şunlardır:

OAA OAE OAI OAO

OEA OEE OEI OEO

OIA OIE OII OIO

OOA OOE OOI OOO

İki olumsuzdan ve iki tikelden sonuç çıkmadığına dair olan kıyas kurallarından bu modların yirmi sekizinin sonuç vermeyeceğini anlıyoruz.

Sonuç öncüllerin zayıfına tâbidir kuralı da bu modların on sekizini saf dışı bırakır.

İki olumlu öncülden olumsuz sonuç çıkmayacağını bildiren kural gereğince de bu modların altısı saf dışı kalır.

Küçük ve büyük terimlerin öncüllerde tikel iken sonuçta tümel olamayacağını bildiren kural gereğince de bir mod saf dışı edilir.

Böylece elli üç modun geçersizliği anlaşılmış olur.

Geriye kalan on bir moddan EAO modu ise sonuç vermekle birlikte faydasız olduğundan saf dışı edilir.

Böylece geriye sonuç veren on mod kalmış olur.

Sonuç veren modlar şunlardır:

AAA AAI EAE IAI OAO

AEE AEO IEO AII AOO

Genel kıyas kurallarına ek olarak her şeklin kendine has kuralları olduğundan bu sonuç veren modların tamamı dört şeklin her birinde sonuç vermez. Aynı modun birden fazla şekilde sonuç vermesi de mümkündür.

Mesela, AEE modu hem birinci şekilde hem de ikinci şekilde sonuç veren bir moddur.

Birinci Şekil: Orta terimin, küçük önermede yüklem, büyük önermede ise konu olduğu şekle birinci şekil dendiği yukarıda geçmişti. Bu şeklin en mükemmel şekil olduğunu bilmekteyiz. Onun bu mükemmelliği, insan doğasına çok uygun olmasından gelmektedir.

Bu şekildeki bir kıyasta, sonuçta konu olan küçük terim, içinde yer aldığı öncülde de konudur. Yine sonuçta yüklem olan büyük terim, içinde yer aldığı öncülde de yüklem olarak bulunmaktadır. (Ömer b. Salih, 1310, 105)

Bu yapının insan doğasına uygun gelen bir yapı olması nedeniyledir ki bu şekil diğer şekillerden farklı görülmüş ve hatta diğer şekillerin ispatında bu şekle başvurulmuştur. Açık ve anlaşılır olduğundan birinci şeklin ispatına gerek duyulmamıştır.

Birinci şeklin sonuç vermesi için uymak zorunda olduğumuz iki kural vardır.

Birinci Kural: Küçük önerme olumlu olmalıdır. (Taftazanî, 124-125)

Küçük önermenin olumsuz olması durumunda, büyük önermede orta terim hakkında verilen hükmün küçük terim hakkında da verilip verilemeyeceği bilinemez. Çünkü küçük önermedeki hükme bakarak orta terimle küçük terim arasında bir ilgi bulunduğunu söyleyemiyoruz. Bu nedenle de böyle bir kıyastan ne olumlu ne de olumsuz sonuç elde edilemez. Bunu bir örnekle açıklamaya çalışalım.

Hiçbir taş bitki değildir.

Bütün bitkiler üreyendir.

önermeleri, bize, *bitkiyle üreyen* arasında bir ilgi bulunduğunu göstermektedir. Bu önermelerde *bitkiyle taş* arasında bir ilgi kurulmamış olması, başka bir ifadeyle bu iki terimin ilişkisinin aykırılık ilişkisi olması *bitki* hakkındaki hükmün *taş* hakkında da geçerli olmasına engel olmaktadır. (Savî, 1798,81)

Birinci öncülün olumsuz olması ikinci öncüldeki bilgiye yeni hiçbir şey eklememesi demek olduğundan, tek bir önermeyle de sonuca gidilemeyeceğinden küçük önermenin olumlu olması gerektiği anlaşılmıştır.

İkinci Kural: Büyük önerme tümel olmalıdır. (Saidî, 124)

Büyük önerme tümel olmazsa orta terimin küçük terime yüklem olan kısmıyla büyük terime konu olan kısmı birbirinden farklı olabilir. Bu yüzden de hükmün orta terim aracılığıyla büyük terimden küçük terime geçirilmesi işi gerçekleşmez. Bu kural, orta terimin iki öncülde de aynı şeyi ifade edecek şekilde bulunmasının zorunluluğuna dayanmaktadır.

Bunu şöyle bir örnek üzerinde gösterebiliriz:

Bütün sular akıcıdır

Bazı akıcılar parlayıcıdır (ateşe temas edince parlar)

öncüllerinden *bazı sular ateşe temas edince parlar* sonucunu çıkaramayız. Çünkü birinci öncülde akıcıların bir grubunu gösteren *akıcı* terimi ikinci öncülde diğer bir grubunu göstermektedir.

Bütün sular akıcıdır derken *bütün sular bazı akıcılardandır* demiş oluyoruz. Yani bütün akıcılar su değildir. Bütün tümel olumlu önermelerde olduğu gibi burada da yüklem tikelidir. *Akıcı* sözü kaplamının bir kısmıyla alınmıştır.

İkinci öncülde de tikel bir önermenin konusu olduğundan *akıcı* terimi yine kaplamının bir kısmıyla alınmıştır. Ateşe temas edince parlayan akıcılar vardır, parlamayan akıcılar vardır. Su, parlamayanlardandır.

Buna göre *akıcı* orta terimine bitişen *su* terimiyle yine orta terime bitişen *parlayıcı* teriminin küçük ve büyük terimler olarak birbirleriyle birleşmeleri gerekmemektedir. Orta terim, söz olarak her iki öncülde de aynı şekilde geçtiği halde anlam olarak farklılık göstermektedir. (İsmail Hakkı, 1303, 198)

Yukarıdaki iki kuraldan biri nicelikle diğeri ise nitelikle ilgilidir.

Birinci şeklin modalite ile ilgili kuralı ise küçük önermenin fiilen gerçekleşmiş bir durumu ifade ediyor olmasının gerekliliği kuralıdır.

Birinci Şeklin Modları: Herhangi bir kıyasın öncülleri ve sonucu tümel olabilir yahut tikel olabilir; tümel ve tikel önermeler de olumlu olabilir yahut olumsuz olabilir. Küçük ve

büyük önermelerle sonucun bu dört farklı önermeden biri olabilmesi ihtimali, karşımıza aynı şekil içerisinde birbirinden farklı kıyaslar çıkarmaktadır.

Demek ki orta terimin yer değiştirmesiyle değişik kıyas şekilleri ortaya çıktığı gibi önermelerin, tümel veya tikel, olumlu veya olumsuz olmasıyla da aynı şekle ait değişik modlar ortaya çıkmaktadır. (Savî, 1798, 86)

Yukarıda da geçtiği gibi dört şekilden her biri için muhtemel olan altmış dört modun elli dördü kıyasın genel kurallarına uymamaları nedeniyle sonuçsuz kalmaktadır. Sonuç verebilecek on moddan, birinci şeklin yapısına uygun olabilecekler yalnızca dört moddur.

Birinci şeklin modlarından her biri *mahsurat-ı erbaa*'dan birini sonuç verir.

Mahsuratı erbaa niceliği belli olan dört önerme anlamına gelmektedir. Bu dört önerme tümel olumlu, tümel olumsuz, tikel olumlu, tikel olumsuz önermelerdir. Nicelikli önermelerin her birini sonuç veren modlara sahip oluşu ve terimlerin önermedeki yerinin öncüllerle sonuçta aynı oluşu nedeniyle birinci şekil kıyaslar, insan doğasına en uygun ve en mükemmel kıyaslar olarak kabul edilmiştir. (Habisî, 124)

Modlar arasında da bir sıralama yapılmış, tümel olumlu sonuç veren mod birinci, tümel olumsuz sonuç veren mod ikinci, tikel olumlu sonuç veren mod üçüncü, tikel olumsuz sonuç veren mod da dördüncü sıraya konmuştur. (Muzaffer, 1980, II, 216) Bu dört modun örnekleri aşağıdadır.

İki tümel olumlu öncülle yapılan birinci mod:

Her bitki canlıdır	Her K O dur
Her canlı üreyendir	Her O B dir
Her bitki üreyendir	Her K B dir

Tümel olumlu ile tümel olumsuzdan oluşan ikinci mod:

Her bitki canlıdır	Her K O dur
Hiçbir canlı hareketsiz değildir	Hiçbir O B değildir
O halde hiçbir bitki hareketsiz değildir	Hiçbir K B değildir

Tikel olumlu ile tümel olumludan oluşan üçüncü mod:

Bazı dilenciler yoksuldur.	Bazı K O dir
Bütün yoksullar yardıma muhtaçtır.	Her O B dir.
Bazı dilenciler yardıma muhtaçtır.	Bazı K B dir.

Tikel olumlu ve tümel olumsuzdan oluşan dördüncü mod:

Bazı dilenciler zengindir.

Bazı K O dir

Hiçbir zengin yardıma muhtaç değildir. Hiçbir O K değildir

Bazı dilenciler yardıma muhtaç değildir. Bazı K B değildir

İkinci Şekil: Bu şekil, orta terimin iki öncülde de yüklem olduğu şekildir. (Taftazanî, 123) Küçük terim, küçük önermede ve sonuçta konudur. Büyük terim ise büyük önermede konu sonuçta yüklemidir.

Yukarıda geçtiği üzere birinci şekilde, terimlerden biri hem öncüllerden birinde ve hem de sonuçta konu, diğeri de öncüllerden birinde ve sonuçta yüklem olmaktadır. Bu da insan zihnine en uygun gelen yapıyı meydana getirmektedir. İkinci şekilde, bir terimin öncüllerde hangi yerde ise sonuçta da aynı yerde olması, sadece bir terim için söz konusu olduğundan bu şekil birinci şekle göre daha zayıf bir şekil olarak kabul edilmiştir. (Ömer b. Salih, 1310, 106)

Bu şeklin sonucu, birinci şekilde olduğu gibi ispatına ihtiyaç duyulmayan bir sonuç olmadığından ancak birinci şekle dönüştürülerek doğruluğuna kanaat getirilmektedir.

Terimlerinden hiç değilse birinin hem bulunduğu öncülde hem de sonuçta aynı yerde bulunması bu şekle bir üstünlük sağladığından, bu şekil birinci şeklin hemen altında yer alan bir şekil olmuştur. (Muzaffer, 1980, II, 217)

Birinci şekil dışındaki şekiller birinci şekle ne kadar benzerse o kadar mükemmelliğe yaklaşmış olmaktadır. Küçük önermenin konusu olan terim sonucun da konusu olduğundan ve konudaki ortaklık daha önemli görüldüğünden ikinci şekil diğer şekillerden üstün sayılmıştır.

İkinci şeklin iki kuralı vardır.

Birinci Kural: Öncüllerin nitelik (olumluluk- olumsuzluk) yönünden farklı olması gereklidir.

İkinci şekilde öncüllerden birisi olumlu ise diğerrinin olumsuz olması gerekir.

Öncüllerin her ikisinin de olumlu olması durumunda sonuç bazen doğru bazen yanlış olmaktadır. (Razî, 1303, 257) Mesela;

Bütün insanlar canlıdır

Bütün düşünenler canlıdır

örneğinde sonuç doğru olur. Ama,

Bütün insanlar canlıdır

Bütün atlar canlıdır

örneğinde sonuç yanlış olur. (Bâcûrî, 1304h, 66)

Öncüllerin her ikisinin de olumsuz olması durumunda kıyasın sonuç vermemesi kıyasın genel kuralları içindeki bir kuralın gereğidir. İki olumsuz öncülden neden sonuç çıkmadığını bir de ikinci şekilde ilgili olarak örnek üzerinde görelim:

Hiçbir insan taş değildir

Hiçbir at taş değildir

öncüllerinin sonucu olarak küçük terimle büyük terimin tümel olumsuz doğru bir önermede bir araya gelebileceği düşünülebilir. Ama,

Hiçbir insan taş değildir

Hiçbir düşünen taş değildir

dediğimiz zaman çıkacağı varsayılan sonuç *hiçbir insan düşünen değildir* olacaktır ki doğru olmadığı görülmektedir. (Razî, 1303, 257) Kıyasın şekli değişmediğine göre neden bazı durumlarda doğru sonuç elde edilebiliyor da bazı durumlarda elde edilemiyor diye araştırdığımız zaman görüyoruz ki bunda etkili olan seçilen terimlerdir. *İnsan* ve *düşünen* birbirinin eşiti olan terimler, *insan* ve *at* terimleri ise aralarında ayrıklık olan terimlerdir.

Şunu da belirtmek gerekiyor ki bir kıyasın bazı durumlarda doğru sonuç vermesi o kıyası sonuç veren kıyas saymamıza yetmemektedir.

İkinci şekilde, küçük ve büyük terimlerin orta terimle ilişkileri birbirinin zıddıdır. Biri orta terimle olumlu bir önermede birleşmişse diğeri olumsuz bir önermede birleşmiştir. Dolayısıyla birbirleriyle de ancak olumsuz bir önermede bir araya gelebilirler. Bu nedenle sonuç daima olumsuz olur. (Cürcanî, 1306, 141)

İkinci kural: Büyük önerme tümel olmalıdır.

Bu kurala neden uymak gerektiğini araştırdığımız zaman şunu görmekteyiz. Öncüllerin nitelik (yani olumluluk ve olumsuzluk) bakımından farklı olmasıyla birlikte büyük önerme tikel olursa, küçük terimle büyük terimin olumlu bir önermede mi yoksa olumsuz bir önermede mi bir araya gelecekleri bilinemez. Çünkü tikel olan büyük önermeyle tümel olan küçük önerme ancak küçük terimle büyük terimin bir kısmı arasındaki uyumsuzluğu gösterir. Büyük terimin büyük önermede zikredilmemiş olan kısmı ile küçük terimin bir uyumsuzluğu olabilir de olmayabilir de.

Bunu örnek üzerinde görelim:

Bütün kuşlar uçucudur

Bazı hayvanlar uçucu değildir

Bu öncüllerden *bazı kuşlar hayvan değildir* sonucu çıkmaz.

Bu kurallar göz önünde tutulduğu zaman ikinci şeklin sonuç veren dört modu olduğu görülür. (Habisî, 126)

İkinci şeklin modları: Bu şeklin sonuç veren dört modu şunlardır:

Birinci mod:

Bütün kuşlar uçucudur
Hiçbir insan uçucu değildir
O halde hiçbir kuş insan değildir

Görüldüğü gibi, bu mod bir tümel olumlu öncülle bir tümel olumsuz öncülden oluşmuştur. Sonuç da tümel olumsuzdur.

İkinci mod, bir tümel olumsuzla bir tümel olumludan meydana gelir. Örneği şöyledir:

Hiçbir taş canlı değildir
Bütün ağaçlar canlıdır
Hiçbir taş ağaç değildir

Üçüncü mod; bir tikel olumluyla bir tümel olumsuzdan meydana gelir. Sonuç tikel olumsuzdur.

Bazı madenler altındır
Hiçbir gümüş altın değildir
Bazı madenler gümüş değildir

örneğinde görüldüğü gibi.

Dördüncü mod; tikel olumsuzla tümel olumludan meydana gelir.

Şu örnekte görüldüğü gibi:

Bazı cisimler canlı değildir
Bütün bitkiler canlıdır
O halde bazı cisimler bitki değildir. (Melevî, 106,107)

Üçüncü Şekil: Orta terimin her iki öncülde de konu olduğu şekildir. Büyük terim büyük önermede ve sonuçta yüklemidir. Küçük terim ise küçük önermede yüklem sonuçta konudur.

Üçüncü şekilde öncüllerle sonucun ortaklığı yüklemindedir. Yani sonucun yüklemi öncüllerden birinde de yüklem olarak bulunmaktadır. Büyük terim hem büyük önermede hem de sonuçta yüklemidir. Mantıkçılar yüklemdeki bu müşterekliğin konudaki müştereklik kadar önem

taşımadığını dolayısıyla da üçüncü şeklin sıralamada ikinci şekilden sonra yer aldığını ifade etmektedirler. (Urmevî, 1303, 255)

Üçüncü şeklin sonuç verebilmesi için uyulması gereken iki kural bulunmaktadır. (Melevî, 107)

Birinci kural: Küçük önerme olumlu olmalıdır.

Bu kuralın bu şekil için neden gerekli olduğu şöyle açıklanmaktadır:

Küçük önerme olumsuz olursa, büyük önermede orta terime yüklenmiş olan büyük terimin, sonuçta küçük terimle olumlu bir önermede mi yoksa olumsuz bir önermede mi bir araya geleceğini bilemeyiz.

Küçük önerme olumsuz iken büyük önermenin olumlu olması demek, orta terim küçük terimle ilgisiz büyük terimle ilgilidir demektir. Bundan da bir sonuç çıkmaz. (Melevî, 108)

Küçük önerme olumsuz iken büyük önerme de olumsuz olsa iki olumsuzdan sonuç çıkmayacağından böyle bir kıyas sonuç vermez.

Bu kurala uyulmadığı zaman kıyasın sonuç vermeyeceği aşağıdaki örnekten anlaşılmaktadır.

Hiçbir düşünen at değildir.

Bütün düşünenler canlıdır

Küçük ve büyük terimlerin bir araya gelmesinden *hiçbir at canlı değildir* önermesi ortaya çıkar ki o da yanlış bir önermedir.

İkinci kural: Sonuç daima tikelidir.

Çünkü küçük önerme daima olumlu olacağından yüklemi olan küçük terim tikel olacaktır. Bir terim öncüllerde tikel iken sonuçta tümel olamayacağından küçük terim sonuçta da tikel olacaktır. Sonucun konusu olan küçük terimin tikel olması demek sonucun tikel bir önerme olması demektir.

Üçüncü şeklin modları: Bu şekilde sonuç veren altı mod vardır. Bu şekildeki kıyasların sonucu daima tikelidir.

Sonuç veren modlara ait örnekler aşağıdadır:

Birinci mod iki tümel olumludan meydana gelmektedir. Bu kıyasın sonucu tikel olumludur.

Her bileşik cisimdir

Her bileşik sonradan değildir.

Bazı cisimler sonradan değildir

Bu modun öncülleri tümel olduğu halde sonuç tümel olmamıştır. Bunun da sebebi küçük terimin tümel olumlu olan küçük önermede yüklem olması bu nedenle de tikel olarak alınmış

olmasıdır.(Gelenbevî, 1297,204) Öncüllerde tikel olan bir terim sonuçta tümel olamayacağından konusu tikel olan sonucun tikel olma zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

Bu modun birinci mod olması öncüllerinin tümel ve sonucunun olumlu olmasına dayanmaktadır.

İkinci modun küçük önermesi tümel olumlu ve büyük önermesi tümel olumsuzdur.

Her bileşik cisimdir

Hiçbir bileşik ezeli değildir

O halde bazı cisimler ezeli değildir

Üçüncü mod iki olumlu öncülden meydana gelir. Büyük önerme tümel, küçük önerme tikeldir. Sonuç tikel olumludur.

Bazı bileşikler cisimdir

Her bileşik sonradan değildir

Bazı cisimler sonradan değildir

Dördüncü modun küçük önermesi tikel olumlu, büyük önermesi tümel olumludur. Tikel olumlu sonuç verir.

Bazı bileşikler cisimdir

Hiçbir bileşik ezeli değildir

Bazı cisimler ezeli değildir

Bu dört modun doğrulanması ya çelişğinin yanlış olduğu ispatlanarak ya da küçük önermesi düz döndürölüp birinci şekilden bir kıyas haline getirilerek gerçekleşir.

Beşinci mod küçük önermesi tümel olumlu büyük önermesi tikel olumlu olan bir kıyastır. Sonucu tikel olumlu bir önermedir.

Her bileşik sonradan değildir

Bazı bileşikler cisimdir

Bazı sonradan olanlar cisimdir

Altıncı mod küçük önermesi tümel olumlu büyük önermesi tikel olumsuz olan bir kıyastır. Sonuç tikel olumsuzdur.

Her bileşik cisimdir

Bazı bileşikler ezeli değildir

Bazı cisimler ezeli değildir

Dördüncü Şekil: Dördüncü şekilde orta terim küçük önermede konu, büyük önermede yüklemidir. Ne küçük terim ne de büyük terim sonuçta öncüllerdeki konumundadır. Öncüllerden birinde konu olan terim sonuçta yüklem, diğerinde yüklem olan terim sonuçta konudur.

İnsan tabiatının kolay kabul edeceği bir söyleyiş tarzından uzak bulunduğundan en alt sırada yer alan şekil sayılmış hatta bazı Mantık kitaplarında bu şekle yer verilmemiştir. (Muhammed Fevzi, 1307, 123)

Dördüncü şeklin kuralları hakkında Mantık kitaplarında değişik bilgilere rastlanmaktadır.

Bazı Mantık kitapları bu şekle ait kuralları şu şekilde sıralamaktadırlar:

Birinci kural: Büyük önerme olumlu olursa küçük önerme tümel olmalıdır.

İkinci kural: Küçük önerme olumlu olursa sonuç tikel olur.

Üçüncü kural: Öncüllerden biri olumsuz olursa büyük önerme tümel olur.

Süllem adlı manzum kitabın yazarı Ahderî dördüncü şeklin kurallarından bahsederken bu kuralları bir istisna dışında iki zayıf önermenin bir araya gelmemesi diye özetlemektedir. (Ahderî, 1304, 67)

Bacurî de "zayıftan kasıt, hem iki olumsuz ve iki tikelidir hem de bir olumsuzla bir tikelidir" demektedir. (Bacûrî, 1304, 67)

Yine Ahderî bahsi geçen istisnanın küçük önermenin tikel olumlu, büyük önermenin tümel olumsuz olması durumu olduğunu ifade etmektedir. (Ahderî, 1304, 69)

Gelenbevî'ye göre dördüncü şeklin iki kuralı vardır:

Bunlardan birincisi “ öncüller olumlu olursa küçük önerme tümel olmalıdır” kuralıdır.

İkinci kural ise “ öncüller nitelik bakımından farklı (biri olumlu diğeri olumsuz) olursa birinin tümel olması gerekir” kuralıdır. (Gelenbevî, 1297h, 205)

Dördüncü şeklin modları: Yukarıdaki kuralların uygulanması dördüncü şeklin sonuç veren beş modunu belirlemektedir.

Küçük önerme tümel olumlu olduğu zaman büyük önermenin iki olumlu (tümel ve tikel) ve bir tümel olumsuz durumundan üç mod ortaya çıkar; küçük önerme tümel olumsuz olursa, bu durumda tümel olumlu büyük önermeyle bir mod meydana gelir. (Taftazanî, 135)

Küçük önermenin tikel olumlu olması durumunda da tümel olumsuz büyük önermeyle başka bir mod meydana gelmiş olacaktır. (Melevî, 113)

Birinci mod iki tümel olumlu öncülden meydana gelmektedir. Sonuç tikel olumludur. (Urmevî, 1303, 264)

Her bileşik sonradan değildir

Her cisim bileşiktir

Bazı sonradan olanlar cisimdir

örneğinde olduğu gibi.

İkinci mod, küçük önermesi tümel olumlu büyük önermesi tikel olumlu olan bir kıyastır. Tikel olumlu sonuç verir.

Her bileşik sonradan değildir

Bazı cisimler bileşiktir

Bazı sonradan olanlar cisimdir

örneğinde olduğu gibi.

Üçüncü mod iki tümelden meydana gelmiştir. Küçük önerme olumsuzdur. Sonuç tümel olumsuzdur. (Urmevî, 1303, 264)

Hiçbir bileşik ezeli değildir

Her cisim bileşiktir

Hiçbir ezeli cisim değildir

örneğinde olduğu gibi

Dördüncü modda iki tümel öncül vardır. Büyük önerme olumsuzdur. Tikel olumsuz sonuç verir.

Her insan canlıdır

Hiçbir at insan değildir

Bazı canlılar at değildir

örneğinde olduğu gibi.

Beşinci modun büyük önermesi tümel olumlu ve öncülleri hem nitelik hem de nicelik bakımından birbirinden farklıdır Bu da küçük önermenin tikel olumsuz olması demektir. Sonuç tikel olumsuzdur.

Bazı insanlar canlıdır

Hiçbir at insan değildir

O halde bazı canlılar at değildir.

örneğinde olduğu gibi.

Şekiller	Küçük Önerme	Büyük Önerme	Yedi Olumlu Mod	On iki Olumsuz Mod	Sonuçlar
1. Şekil 4 Mod	Küçük Terim	Orta Terim	AAA	AEE	Tümel
	Orta Terim	Büyük Terim	IAI	IEO	Tikel
2. Şekil 4 Mod	Küçük Terim	Büyük Terim		AEE , EAE	Tümel
	Orta Terim	Orta Terim		IEO , OAO	Tikel
3.Şekil 6 Mod	Orta Terim	Orta Terim	AAI , IAI , AII	AEO , IEO , AOO	Tikel
	Küçük Terim	Büyük Terim			
4.Şekil 5 Mod	Orta Terim	Büyük Terim	AAI , AII	EAE	Tümel
	Küçük Terim	Orta Terim		AEO , IEO	Tikel

İkinci üçüncü ve dördüncü şekillerin birinci şekle dönüştürülmesi

Birinci şeklin isbatına gerek duyulmayan her yönden güvenilir bir şekil olarak kabul edildiği yukarıda geçmişti. (Habisi, tarihsiz, 125)

İkinci şekil hakkında Ebherî, "yaratılışında herhangi bir eksiklik bulunmayan, vehimlerden uzak bir kimsenin ikinci şekli birinci şekle indirgemeye ihtiyacı yoktur" demektedir. (Ebherî, 1310, 103)

Bununla birlikte mantıkçılar ikinci şekil de dâhil olmak üzere birinci şekil dışındaki bütün kıyasların birinci şekle dönüştürülerek kontrol edileceğini ve bu kıyaslara ancak ondan sonra güvenebileceğini düşünmüşlerdir. (Ömer b. Salih, 1310, 110)

Bu kıyasların birinci şekle dönüştürülmesinde en çok kullanılan yöntem öncüllerin döndürülmesidir. Bazı durumlarda öncüllerin yer değiştirmesi de bu dönüştürme işinde başvurulan bir yol olmaktadır.

Döndürmenin mümkün olmadığı, yer değiştirmenin ise yeterli olmadığı durumlarda sonucun çelişğinin doğru olmadığı gösterilerek kıyasın ispatı yapılır. (Taftazanî, tarihsiz, 129)

Şimdi şekilleri sırasıyla ele alarak hangi modun hangi yolla ispatlanacağını göstermeye çalışalım.

Her K O dur

Hiçbir B O değildir.

Hiçbir K B değildir

kıyası ikinci şeklin birinci moduna uygun bir kıyastır. Büyük önermesini döndürerek

Her K O dur.

Hiçbir O B değildir.

Hiçbir K B değildir.

şekline dönüştürebiliriz. Ortaya çıkan bu kıyas birinci şeklin ikinci moduna ait bir kıyastır. (Muzaffer, 1980, II, 219)

İkinci şeklin ikinci modunda olumsuz öncül döndürülür ve öncüller yer değiştirir.

Hiçbir K O değildir.

Her B O dur.

Hiçbir K B değildir.

kıyasına yukarıda söylenenleri uygularsak,

Her B O dur.

Hiçbir O K değildir.

Hiçbir B K değildir.

kıyasını elde ederiz. Bu da birinci şeklin ikinci moduna ait bir kıyastır.

Sonucun döndürülmesi ilk kıyasın sonucunu ortaya çıkarır.

İkinci şeklin üçüncü modunun ispatı büyük önermesinin döndürülmesi ile yapılır.

Bazı K O dur.

Hiçbir B O değildir.

Bazı K B değildir.

kıyası, büyük önermesi döndürülünce

Bazı K O dur.

Hiçbir O B değildir.

Bazı K B değildir.

kıyasına dönüşür bu da birinci şeklin dördüncü modudur.

İkinci şeklin dördüncü modu, sonucunun çelişğinin doğru olmadığı gösterilmek suretiyle isbatlanır. Bu işlem yapılırken,

Bazı K O değildir.

Bütün B O dur.

Bazı K B değildir.

kıyasının sonucunun çelişğı alınarak küçük önerme yapılır. Kıyastaki tümel önerme de büyük önerme yapılarak bir kıyas oluşturulur.

Bütün K B dir. (sonucun çelişğı)

Bütün B O dur.

Bütün K O dur.

Bütün K O dur sonucu yanlıştır; çünkü ilk kıyasta *Bazı K O değildir* öncülü vardır. O halde sonucun çelişğini kullanarak yaptığımız kıyas yanlıştır. Bu yanlılık önceki kıyasın da öncülü olan büyük önermeden kaynaklanmış olamaz. O halde sonucun çelişğı olup, bizim son kıyasın öncülü yaptığımız *Bütün K B dir* önermesi yanlıştır, onun çelişğı ve ikinci şeklin dördüncü moduna ait kıyasımızın sonucu olan *Bazı K B değildir* önermesi doğrudur.(Şamî, 1960, 33)

Üçüncü şeklin birinci modu küçük önermesi döndürülerek birinci şekle dönüştürülür; böylece isbatlanmış olur.

Her O K dır.

Her O B dir.

Bazı K B dir.

kıyasının küçük önermesi döndürülerek

Bazı K O dur.

Her O B dir.

Bazı K B dir.

kıyası elde edilir. Bu kıyas, birinci şeklin üçüncü moduna ait bir kıyastır.(Şamî, 1960, 41)

Üçüncü şeklin ikinci modu da aynı şekilde birinci şekle dönüştürülebilir.

Her O K dır.

Hiçbir O B değildir.

Bazı K B değildir.

kıyasının küçük önermesi döndürüldüğü zaman

Bazı K O dur.

Hiçbir O B değildir.

Bazı K B değildir.

şeklini alır ki bu da birinci şeklin dördüncü modu olan kıyastır. (Muzaffer, 1980, II, 224)

Üçüncü şeklin üçüncü modu olan

Bazı O K dır.

Her O B dir.

Bazı K B dir.

kıyasını birinci şekle dönüştürmek için küçük önermesini döndürmek yeterlidir. Bu işlem yapılıncaya kıyas;

Bazı K O dur.

Her O B dir.

Bazı K B dir.

şeklini alır ki bu birinci şeklin üçüncü moduna uygun bir kıyastır.

Üçüncü şeklin dördüncü modu olan

Her O K dır.

Bazı O B dir.

Bazı K B dir.

Kıyası, büyük önermesi döndürülüp küçük önerme yapılarak, aşağıdaki gibi birinci şekil bir kıyas haline dönüştürülür.

Bazı B O dur.

Her O K dır.

Bazı K B dir.

Bu kıyas birinci şeklin üçüncü moduna uygun bir yapıdadır. Sonucu döndürülünce ilk kıyasın sonucu elde edilmiş olur.(Muzaffer, 1980, II, 225)

Üçüncü şeklin beşinci modunun isbatlanması ancak sonucunun çelişğinin yanlış olduğu gösterilerek yapılır.

Kıyasının birinci öncülünü, yani küçük önermesini döndürmek istesek tikel olumlu bir kıyas elde ederiz; büyük önerme de tikel olduğundan böyle bir kıyastan sonuç çıkmaz. Büyük önerme olan ikinci öncülü de döndüremeyiz. Çünkü tikel olumsuz önermelerin döndürülmesi diğer önermelerdeki gibi her zaman aynı sonucu vermez. Sonucun çelişğinin yanlışlığını ispatlayarak kıyası ispatlamak zorunda oluşumuzun nedeni budur. Bu moda ait

Her O K dır.

Bazı O B değildir.

Bazı K B değildir.

kıyasındaki sonucun çelişğı alınır, ispatlamaya çalıştığımız kıyasın tümel öncülü de kullanılarak bir kıyas yapılır. Bunu yaparken kıyasın birinci şekle uygun olmasına dikkat etmek gerekmektedir. Bu işlemleri yapınca karşımıza

Her O K dır.

Her K B dir.

Her O B dir

kıyası çıkar. Bu kıyasda yukarıdaki kıyasın küçük teriminin orta terim olması bizi şaşırtmamalıdır.

Her O B dir sonucu yanlıştır, çünkü daha önce *Bazı O B değildir* denmişti. Bu yanlışlık birinci öncülden gelemez; bunun nedeni de bu öncülün ilk kıyasta doğruluğu kabul edilmiş bir öncül olmasıdır. O halde sonucun çelişğı olup son kıyasta öncül yaptığımız önerme yanlıştır. Bu da ilk kıyasın sonucunun doğru olduğunu gösterir.(Muzaffer, 1980, II, 225)

Üçüncü şeklin altıncı modu birinci şekle dönüştürülürken küçük önermesi döndürülür.

Örnek üzerinde gösterirsek,

Bazı O K dır.

Hiçbir O B değildir.

Bazı K B değildir

kıyasının küçük önermesi döndürüldüğü zaman

Bazı K O dur.

Hiçbir O B değildir.

Bazı K B değildir

kıyasını elde ederiz ki, bu da birinci şeklin dördüncü moduna ait bir kıyastır.(Muzaffer, 1980, II, 226)

Dördüncü şeklin birinci modunun birinci şekilden bir kıyas haline getirilmesi öncüllerin yer değiştirmesiyle yapılabilir. Daha sonra sonuç döndürülür.

Her O K dır.

Her B O dur.

Bazı K B dir

kıyasının öncülleri yer değiştirdiği zaman

Her B O dur.

Her O K dır.

Her B K dır.

kıyası elde edilir. Bu kıyas birinci şeklin birinci moduna uygun bir kıyastır.

Sonuç döndürülünce de ilk kıyasın sonucuyla aynı olan *Bazı K B dir* önermesi ortaya çıkmış olur.(Muzaffer, 1980, II, 231)

Dördüncü şeklin ikinci modu da yine öncüllerin yer değiştirmesiyle birinci şekle dönüştürülür.

Her O K dır.

Bazı B O dur.

Bazı K B dir.

kıyasında öncüller yer değiştirence kıyas,

Bazı B O dur.

Her O K dır.

Bazı B K dır.

halini alır ki bu birinci şeklin üçüncü moduna uygun bir kıyastır. Yine sonucu döndürmek suretiyle ilk kıyasın sonucu ortaya çıkarılmış olur. (Muzaffer, 1980, II, 232)

Dördüncü şeklin üçüncü modu da öncüllerinin yer değiştirmesiyle birinci şekle dönüştürülür.

Hiçbir O K değildir.

Her B O dur.

Hiçbir K B değildir.

kıyasının öncülleri yer değiştirirse,

Her B O dur.

Hiçbir O K değildir.

Hiçbir B K değildir.

kıyası ortaya çıkar. Bu da birinci şeklin ikinci moduna uygun bir kıyastır. Burada da sonucun döndürülmesi ile ilk kıyasın sonucu elde edilmiş olur.

Dördüncü şeklin dördüncü modu her iki öncülün de döndürülmesi ile birinci şekilden bir kıyas haline sokulur.

Her O K dır.

Hiçbir B O değildir.

Bazı K B değildir.

kıyası öncüller döndürülünce,

Bazı K O dur.

Hiçbir O B değildir.

Bazı K B değildir.

kıyasına dönüşür ki bu da birinci şeklin dördüncü moduna uygun bir kıyastır.

Dördüncü şeklin beşinci modu da yine öncüllerin döndürülmesi ile birinci şekilden bir kıyas halini alır.

Bazı O K dır.

Hiçbir B O değildir.

Bazı K B değildir.

kıyası, öncülleri döndürülünce

Bazı K O dur.

Hiçbir O B değildir.

Bazı K B değildir

şeklini alır. Bu da yine birinci şeklin dördüncü moduna uygun bir kıyastır.(Muzaffer, 1980, II, 233)

Özet

1- Kıyasta şekil, orta terimin öncüllerde konu veya yüklem olarak aldığı farklı durumlara verilen addır. Kıyas şekilleri, birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü şekiller olmak üzere dörttür.

2-Birinci şekilde orta terim, küçük önermede yüklem büyük önermede konu olur. Birinci şeklin tabii olduğu iki kural vardır:

- Küçük önerme olumlu olmalıdır.
- Büyük önerme tümel olmalıdır.

Birinci şekilden tümel olumlu, tümel olumsuz, tikel olumlu, tikel olumsuz sonuç elde edilir.

Birinci şekil kıyaslar en mükemmel kıyaslardır.

Kıyasın ilkesinin tam anlamıyla uygulandığı tek şekil birinci şekildir. İslam dünyasındaki mantıkçılar birinci şekle ilimlerin ölçüsü (miyaru'l-ulûm) demişlerdir. Bu şekildeki kıyaslar, insan zihninin kolayca kavradığı tabii düzene göre kurulmuş kıyaslardır.

3- Birinci şeklin dört modu vardır. Bu modlar;

AAA, AEE, IAI, IEO

modlarıdır.

4-Birinci şeklin dayandığı ilke ile ilgili olarak şöyle demek mümkündür:” Herhangi bir şeyde bulunan bir nitelik diğer bir niteliği içinde barındırıyorsa bu niteliklerden birinin herhangi bir konuda bulunması diğer niteliğin de o konuda bulunmasını gerektirir.”

Aynı şekilde bir nitelik diğer bir nitelikten uzaksa onlardan birinin bir konuda bulunması halinde diğerinin aynı konuda bulunması mümkün değildir.

5- İkinci şekilde orta terim, hem küçük önermede hem de büyük önermede yüklemdir. Bu şeklin iki kuralı vardır:

- Öncüllerden biri olumsuz olmalıdır.
- Büyük önerme tümel olmalıdır.

İkinci şekilden elde edilen sonuçlar ya tümel olumsuz ya da tikel olumsuzdur.

Birinci şeklin sahip olduğu güce sahip olmayan bu şekle kıyasın ilkesi doğrudan doğruya uygulanamaz. Ancak birinci şekle dönüştürülmek suretiyle kıyasın ilkesinin uygulanabileceği bir akılyürütme özelliğini kazanır.

Bu şekildeki bazı modlar yalnızca büyük önermeleri döndürülerek birinci şekilden bir kıyas haline dönüştürülebilir.

İkinci şekilde sonuç elde etmek için kıyasta bulunmayan bir öncülden yardım almaya ihtiyaç yoktur.

Bu şeklin dört modu vardır. Birinci ve ikinci modlar tümel olumsuz, üçüncü ve dördüncü modlar ise tikel olumsuz sonuç verir.

6-Üçüncü şekilde orta terim küçük önermede de büyük önermede de konudur. Bu şeklin iki kuralı vardır.

- Küçük önerme olumlu olmalıdır.
- Sonuç tikel olmalıdır.

İkinci kuraldan da anlaşılacağı üzere, üçüncü şekil tikel sonuç verir. Üçüncü şekil de ikinci şekil gibi eksik bir kıyas şekli sayılmıştır. Bu şekle de kıyasın ilkesinin doğrudan doruya uygulanamayacağı kabul edilmiştir. Bu sebeple de birinci şekle dönüştürülmesi gerekli görülmüştür. Üçüncü şekil, küçük önermesi döndürülmek suretiyle birinci şeklin formuna uygun hale getirilebilir.

Bu şekil için de kıyastaki öncüller dışında bir öncüle ihtiyaç yoktur.

Üçüncü şeklin sonuç veren modları altıdır. Üçü tikel olumlu, üçü de tikel olumsuz sonuç verir.

7-Üçüncü şeklin dayandığı ilke şudur:

“Bir nitelik bir konuya olumlu olarak bağlanıp da bu konunun kendisi başka bir niteliğe sahip bulunursa birinci nitelik ikinci niteliğe ilintisel olarak bağlanır.”

Niteliğin konuya olumsuz olarak bağlanması halinde ise birinci nitelikle ikinci niteliğin bir ilişkisi olmadığı söylenir. Bunun sonucu olarak birinci nitelikle ikinci nitelik tikel olarak olumlu veya olumsuz bir önermede yer alırlar.

8-Dördüncü şekilde orta terim küçük önermede konu, büyük önermede yüklem olur. Sonuç veren modları beştir.

Bu şeklin kurallarıyla ilgili değişik görüşler ortaya konmuştur. Bu görüşlerden birine göre bu şeklin kuralları şunlardır:

- Büyük önerme olumlu olursa küçük önerme tümel olmalıdır.
- Küçük önerme olumlu olursa sonuç tikel olur.
- Öncüllerden biri olumsuz olursa büyük önerme tümel olmalıdır.

Gözden Geçir

- Orta terimin öncüllerdeki yerinin değişmesi kıyasta nasıl bir değişikliğe sebep olmaktadır?
- Değişik modların bulunmasının sebebi nedir?
- Birinci şeklin kuralları nelerdir?
- İkinci şeklin sonuçlarını olumluluk olumsuzluk bakımından incelediğimizde ne görüyoruz?
- Üçüncü şeklin sonuçlarını incelediğimizde dikkatimizi çeken şey nedir?

- Dördüncü şeklin zayıflığı nereden gelmektedir?
- İkinci, üçüncü ve dördüncü şekillerin birinci şekle dönüştürülmesinde en çok başvurulan yöntemler nelerdir?

Sözlük

Büyük önerme: İçinde büyük terimin bulunduğu öncül.

Büyük terim: Kıyasın sonucunun yüklemi olan terim.

Küçük önerme: İçinde küçük terimin bulunduğu öncül.

Küçük terim: Kıyasın sonucunun konusu olan terim.

Mod: Kıyası meydana getiren önermelerin olumlu, olumsuz, tikel, tümel oluşuna göre değişik durumlarda bulunan kıyaslar.

Orta terim: Her iki öncülde de geçen terim.

Şekil: Yüklemlili bitişmeli kıyasta orta terimin yerine göre birbirinden farklı olan kıyaslardan her biri.

Kaynaklar

Sâvî (1798) el-Besairu'n-Nâsiriyye, Mısır

Öner, N. (2009) Klasik Mantık, Ankara

İbn Salih, Ö. (1310 h.) ed-Durru'n-Nâci, İstanbul

Taftazanî, S (3. baskı) Tehzibu'l Mantık (Tecdidu ilmi'l- Mantık içinde), Kahire

Saîdî, A. (tarihsiz) el-Mantiku'l-Munazzam, Mısır

İzmirli, İ.H. (1330 h.) Felsefe Dersleri, İstanbul

Habisi, (tarihsiz) eş-Şerh ale't-Tehzib (Saîdi, A. Tecdidu ilmi'l-Mantık içinde), Kahire

Muzaffer, M.R. (1980-1400 h.) el-Mantık, Beyrut

Râzî, K. (1303 h.) Levamîu'l-Esrar, İstanbul

Bâcûri (1304 h.) Haşiye ale's-Sullem, İstanbul

Curcani, S.Ş (1306) Haşiye ale'ş-şerhi'ş-Şemsiyye, İstanbul

Melevi, (tarihsiz) Şerhu's-Sullem (Saîdî, A. el-Mantiku'l-Munazzam içinde), Mısır

Urmevi, S (1303 h.) Metaliu'l-Envar, İstanbul

Gelenbevi, İ (1297 h.) el-Burhan (Abdunnafi tercümesi), İstanbul

Muhammed Fevzi (1307) Hulasatu'l- Mizan, İstanbul

Şami, M.S. (1960-1379 h.) Dirasat fi ilm'l-Mantık, Kahire

Değerlendirme Soruları

- 1- Birinci şekilde orta terim,
 - a) Her iki öncülde de konudur.
 - b) Birinci öncülde konu, ikinci öncülde yüklemdir.
 - c) Her iki öncülde de yüklemdir.
 - d) Birinci öncülde yüklem, ikinci öncülde konudur.
 - e) Birinci öncülde yüklem, sonuçta konudur.

- 2- Aşağıdaki modlardan hangisi ikinci şekle ait değildir?
 - a) AEE
 - b) EAE
 - c) AAA
 - d) IEO
 - e) OAO

- 3- Aşağıdaki modlardan hangisi üçüncü şekle ait bir moddur?
 - a) AEE
 - b) EAE
 - c) AAA
 - d) OAO
 - e) AAI

- 4- Her bileşik sonradan değildir
Her cisim bileşiktir
Bazı sonradan olanlar cisimdir
kıyası, hangi şeklin hangi moduna uygun bir kıyastır?
 - a) Dördüncü şeklin AAI moduna
 - b) Birinci şeklin AAA moduna
 - c) İkinci şeklin AAI moduna
 - d) Üçüncü şeklin AAE moduna
 - e) Birinci şeklin AAI moduna

- 5- Her O K dır

Her O B dir

Bazı K B dir

kıyası hangi yöntemle birinci şekle dönüştürülür?

- a) Her iki öncülü de döndürülerek
- b) İkinci öncülü döndürülerek
- c) Sonucu döndürülerek
- d) Birinci öncülü döndürülerek
- e) Öncüllerin yeri değiştirilerek